

strie i ja u vrh vinograda ... (S. Novak, Tvrdi grad, 295.) – *Ja i radoznalost lutamo gradom.* (Perković, 279.) *Gerta i ja smo fino plesali* (Šoljan, Izdajice, 20.) – *Zato smo se Beba i ja iznenadili i začudili kad smo ga susreli ...* (Isto, 66.) – *Bili smo sami u hladovini krčme: konobarica, Čuk i ja.* (Isto, 91.) – *Ostali smo sami: stup i ja.* (Isto, 99) – *... i tako se desilo da smo on, ja i dvije sada već bezimene djevojke otišli na petnaestodnevno praznikovanje ...* (Isto, 185.) – *Adam i ja, tri koraka od njega, / pozdravljamo se na rastanku.* (Tadijanović, Posljednja noć moga prijatelja.) – *... kad smo ja i ti jahali za njegovim ocem ...* (Biblija, I, 304.) – *Zašto ste doveli Jahvinu zajednicu u ovu pustinju da ovdje pomremo i mi i naša stoka.* (Isto, 125.) – *Zur ćemo doći ja, tvoja majka i tvoja braća pa ti se do zemlje klanjati?* (Isto, 29.)

b) subjekti su u 2. i 3. licu:

Ti i naša badessa ćete me preporučiti. (S. Novak, Tvrdi grad, 15.) – *Ti i sva tvoja družina, dakle, sjatili ste se protiv Jahve ...* (Biblija, I, 121.) – *Ti i tvoji sinovi s tobom preuzmite svećeničke poslove ...* (Isto, 123.)

Ako je spona ispred subjekata, a glagolski pridjev iza njih, spona se može slagati s prvim subjektom, a glagolski je pridjev u mn. m. r.:

A što ovdje znači to ... što si ti i ja i Gican i tvoja mati i Gicanova i Mustina gladni ... (Kikić, Provincija u pozadini, 114.)

Iznimno se predikat slaže po pretežnosti lica u jednini i kad pretežno lice nije na prvome mjestu iza predikata:

Stojiš toranj i ti, gledate se ... (I. Kušan, Toranj, 107.)

S a ž e t a k

Stjepan Babić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 801.564:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 10. rujna 1984.

Congruence with Several Subjects

A systematic survey of congruence in standard Croatian in sentences with more than one subjects is presented.

IZGOVOR STRANIH IMENA

Zrinka Babić

Strana imena pišu se u hrvatskom književnom jeziku na izvoran način ako su pisana latinicom, što ima prednosti nad transkripcijom koja bi našim slovima (grafemima) zamjenjivala strana slova ili pak strane glasove (foneme). Zamjenjivanjem slova švedsku imena *Amål*, *Ar Jäng* ili poljsko *Wałesa* dobila bi naš oblik *Amal*, *Ar Jang* i *Valesa*. a zamjenjivanjem glasova *Omól*, *Or Jeng* i *Valensa*, odnosno *Vauensa*. Jednostavnost je najvažnija prednost izvornog pisanja: umjesto da se odlučuje između pismovne ili zvu-

Govorne preoblike stranog imena i pronalazi najbližu zamjenu od nekoliko mogućih, pisatelj strano ime jednostavno – prepisuje. I umjesto da pamti dva vizualna lika stranog imena, usvaja samo jedan.

Izvoran način pisanja stranih latiničkih imena podupiru i načela međunarodnih topografskih komisija, međunarodnog prometa (vozni redovi!), trgovine, telekomunikacija i pošte (imena mjesta uvijek se pišu kao u zemlji kamo se pismo upućuje), meteorologije i drugih međunarodnih služba, a podupiru ih općenito i odnosi među državama. Zbog takvog položaja latinice neke su azijske i afričke zemlje uz svoje posebno pismo uvele i službenu transkripciju imena na latinici¹, a neke su čak njome zamijenile svoje pismo (kao Turci koji od 1928. umjesto arapskim pismom službeno pišu latinicom).

Često izvoran način pisanja pruža dodatne, vizualne obavijesti: prepoznajemo da je riječ strano ime jer počinje velikim slovom, a sadrži neuobičajene slovne skupine (npr. *Neufchateau, Giessen, Scarborough, Ijmuiden, Macdhuil, Avezzano, Hoogeveen, Uddevalla*), možda i nova, nepoznata slova (npr. *Alcañis, Xánthē, Galway, O'Farilhōes, Vårnäs, Kōsija, Qukēs, Ostrołeka, Isafjörður, Sǫrvær, Kromčřž, Nyíregyháza, Lubiń, Vodňany, Dzierżoniów, Bragança, Hyvinkää, Erğlisi, Ubl'a, Exe*). Ako smo jezično obrazovaniji, po jedinstvenostima nekih slova (često se na poznata slova dodaju raznovrsni dijakritički znakovi) i pravopisno-jezičnim obilježjima možemo prepoznati jezik ili šire jezično područje kojem ime pripada, odnosno bar isključiti jezike kojima ne pripada. Mogli bismo točno prepoznati jezike i zemlje za gotovo sva od navedenih evropskih imena (jer *t* postoji samo u rumunjskom, *ë* u albanskom, *ð* u islandskom, *l'* u slovačkom, *ğ* u turskom, *ě ů ř* u češkom, *q ę ś ŋ ź ł* u poljskom, *ø* u norveškom i danskom, *æ* u norveškom i islandskom, kružić iznad *å* u švedskom, danskom i norveškom, *ň* u češkom i slovačkom, *ã õ* u portugalskom, *ñ* u španjolskom itd.).

Izvornim načinom pisanja stranih imena pravopis olakšava svoj teret prebacujući ga na nejaku leđa pravogovora². U svakom je slučaju logičnije da izgovor bude ključna ortoepije, lingvističke grane koja propisuje ispravan, pravilan, prihvatljiv izgovor. Nakon masovnog prodora radija i televizije u svakodnevnicu postali smo osjetljiviji i na estetiku jednako kao na funkcionalnost govora. Stoga je sa svakim danom sve veća šteta što nemamo nikakva ortoepijska priručnika za one koji bi željeli poboljšati ili ispraviti svoj izgovor, odnosno provjeriti kako se što izgovara. Ima ortoepijskih pravila u različitim knjigama, člancima, gramatikama, rječnicima, no za to znaju samo stručnjaci, ostalima je potreban naročit trud da se snađu i skupe razbacane savjete. Što vrijedi za ortoepijske probleme općenito, naročito vrijedi za izgovor stranih imena. Zato se čuju sve moguće varijante, od izvornog načina kada se oponašaju sve govorne osobine stranog jezika (pa se pjevucka, mijenja boja glasa, zavlaci), miješanja stranih i naših osobina, ubacivanja ponekog stranog glasa, izgovaranja našim govornim osobinama sa svim različitim glasovima, izgovaranja samo našim glasovima, ali s izvornim mjestom naglasaka, do izgovora potpuno prilagođenog našem novoštokavskom sustavu kada se i naglasak izmjenjuje

¹ Tako je Narodna Republika Kina od 1. siječnja 1979. uvela službeni oblik latiničke transkripcije kineskih ideograma, tzv. pinyin. Njega su odmah prihvatile velike svjetske novinske agencije, zagrebački Vjesnik primijenio ga je kasnije na poticaj dopisnika iz Pekinga, T. Butorca.

² U pisanju nelatiničkih imena moraju surađivati.

u sklonidbi (npr. dativ imena *Marvin Marc Holder* izgovoren: *Marvínu Márku Hólderu*)³. Nedostatak propisane norme osjećaju i profesionalni govornici koji su prisiljeni izgovarati strana imena svatko na svoj način i slušatelji koje to smeta⁴, pa i svi ostali koji u službenim ili privatnim razgovorima ne znaju kako bi sa stranim imenima.

Sve se izgovorne varijante u stranih imena mogu svesti na dva osnovna načela: izvoran izgovor i uklopljenost u naš sustav. Oba načela imaju i prednosti i nedostatke. Opisat ću ih zajedno s njihovim kompromisnim varijantama.

Izvoran izgovor na zvukovnom planu redovito, jasnije i dosljednije nego izvorni način pisanja pruža obavijesti samim izrazom: čujemo da je riječ strana, a prema glasovima, naglascima i ostalim govornim posebnostima možemo pogoditi o kojem je jeziku ili jezičnoj skupini riječ (naravno, ako je oponašanje uspješno).

Primijetimo odmah kako se izvoran izgovor i izvorno pisanje razlikuju po težini zadatka, ali i obavijesnosti. Pismo dopušta dovoljno vremena za čitanje i odgonetavanje dodatnih elemenata, nije vidljiv ritam zapisivanja, prepisivanje je najlakši pismeni zadatak. U govoru je vrijeme, vremenski odnos govornih elemenata temelj ritma i ono zahtijeva trenutačno odgonetavanje. Oponašati govorom najteži je govorni zadatak, ali i najobavjesniji. Pismo može zavarati jer mnogi jezici upotrebljavaju ista slova za različite glasove, njegovo je vizualno šarenilo tek malen dio zvukovnog šarenila glasova u ljudskim govorima.

Točno izvorno izgovarati imena mogu samo ljudi s dobrim znanjem stranih jezika, ali i oni katkad moraju najprije čuti ime jer u mnogim jezicima s tzv. korijenskim ili etimološkim pravopisom ne postoje jednoznačna pravila pretvorbe pismena u glasove, što svakako otežava čitanje. Budući da se, tradicionalno, obrazovanim smatrao samo čovjek koji pozna osnove glavnih evropskih, tzv. svjetskih jezika, izvoran se izgovor nekada mogao poštivati. Dvojezični rječnici i gramatike glavnih evropskih jezika mogli su poslužiti kao ispomoć. Međutim, danas se na radiju i televiziji, u novinama, stalno prenose događaji iz čitavog svijeta, javljaju se imena iz svih jezika, a ona ne moraju nužno biti prenesena svjetskim jezikom koje velike agencije, u svakom slučaju ne samo jednim.⁵ Jasno je da se, kao i u pismu, u izgovoru moramo držati načela: Upotrijebi oblik kao u jeziku kojem ime pripada, a ne kao u jeziku posredniku.

Teško se može postaviti opći zahtjev da naši ma kako obrazovani ljudi vladaju osnovama, pa i samo izgovornim, većine ili čak svih jezika na svijetu. Nemoguće ga je postaviti bez ortoepska priručnika s fonetskom transkripcijom i pravilima izgovora za svaki jezik. Ipak ga ne treba bez razmišljanja odbaciti već i radi internacionalizma, radi mogućnosti da se to ime prepozna, razumije u stranom jeziku. Ako ne zna izvoran izgovor,

³ Podatak je preuzet iz diplomske radnje T. Buzine na Odsjeku za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu: Ortoepska odstupanja u televizijskim dnevnicima. Snimljeno je pet dnevnika TV Zagreb od 6. do 11. veljače 1984.

⁴ Tako se Vjesniku javio čitatelj iz Karlovca I. Salić, koji kaže da bi naši novinari morali bar donekle naučiti ispravan izgovor i da to pogotovo vrijedi za spikere i oštro zaključuje da o vlastitim imenima naši spikeri imaju vrlo malo pojma. (Vj. 28. 9. 1981.) Drugi Vjesnikov čitatelj, Z. Ašperger, smatra da bi se još u školama trebalo poučavati kako se strana mjesta i osobe zovu (Vj. 14. 9. 1981.).

⁵ Tako se kinesko ime koje smo mi pisali (prije pinyin) i izgovarali *Ču En Laj* javlja u engleskoj transkripciji kao *Chu En-Lai*, francuskoj *Tchou En-lai*, u talijanskoj *Cio En-lai*. Postoje zapisani još drastičniji primjeri različitog oblika istoga imena, vidi 11 različitih oblika za kinesko *Chongging* u Priručniku za nastavnike A. Cvitanovića, ŠK 1971, str. 20.

govornik neće moći prepoznati ime ne samo kad bude u prilici da govori strani jezik. nego ni kad se bude sporazumijevao s pripadnicima ostalih jezika kojima je to također strano ime.

Da bi izvorno izgovorio strana imena, govornik se mora prebacivati iz jezika u jezik. iz jednog koda u drugi, treći, četvrti, čak peti itd., a to je za većinu neprirodna govorna situacija. Zna se dogoditi da čovjek čak i svoje vlastito ime u razgovoru na stranom jeziku izgovori kao njegovi strani sugovornici jer u brzini ili koncentriranosti na tuđi kôd nije stigao posegnuti za govornim osobinama svog materinskog jezika. To se ne događa bilingvima od rođenja, vjerojatno zato što je njihov osnovni izgovorni inventar širi od jednog jezika. Neprirodnost prebacivanja iz jednog jezika u drugi pravi je razlog zašto neki ljudi nazivaju izvoran izgovor snobovskim,⁶ jer sama činjenica da se netko potrudio i dobro naučio kako se izgovaraju strana imena, iako ne zna strane jezike, nije i ne smije biti razlog za ismijavanje, već za pohvalu. Pitanje je samo koliko je to upotrebljivo kao ortoepski zahtjev.

Izgovaranje stranih imena našim glasovima, kao suprotno izgovorno načelo, najlakši je govorni zadatak. Međutim, problem se javlja u izboru pojedinih glasova koji bi zamijenili strane. Možemo se poslužiti nekim iskustvima dosadašnje prakse, načinom kako su se u hrvatski uklapale tuđice i posuđenice. Njega ne možemo izravno primijeniti jer nije sustavan, osim izvornog izgovora često odražava i utjecaj zapisanog oblika (koji je glavna i najozbiljnija konkurencija izgovornom normiranju), utjecaj izgovora u jeziku posredniku, utjecaj kakve greške, slučajnosti.⁷

Jezici se ne podudaraju u glasovnom sustavu: samo su im neki glasovi isti ili gotovo jednaki, neki su tek manje ili više slični, ali neki mogu biti potpuno različiti. Cjelokupni glasovni sustavi pojedinih jezika znaju biti i brojčano različiti, naročito u nekim kategorijama (npr. francuski ima trostruko, a engleski četverostruko više samoglasnika nego hrvatski). Znatne razlike javljaju se i u ostalim prozodijskim sredstvima, kao što je naglasak (npr. češki ima jedan, udami naglasak uvijek na prvom slogu, a francuski na posljednjem, švedski ima dva muzička naglasaka koja mogu biti na različitim mjestima, kineski ima četiri tona itd.).

Da bi se dosljedno provodilo načelo zamjene stranih glasova našim, trebalo bi provesti transkripciju na hrvatski, i to za svaki jezik posebno.⁸ Strane glasove trebaju zamjenjivati naši najbližnji, a ako je moguće, dobro bi bilo upotrijebiti i prozodijska sredstva da se postigne što sličniji zvukovni oblik. Tako bi duge i zatvorene vokale trebalo zamjenjivati našim dugim naglascima, odnosno vokalima sa zanaglasnom dužinom, a otvorene bi vokale zamjenjivali naši s kratkim naglascima kad god je to moguće.

⁶ Ipak treba upozoriti da ljudi znaju snobovštinom proglašavati svaki napor da se bude obrazovaniji jer se u neznanju lako izjednačavati.

⁷ O tome detaljnije vidi u knjizi R. Filipović: *The Phonemic Analysis of English Loan-Words in Croatian*, Zagreb, 1960. O načinu usvajanja stranih riječi vidi i treći dio knjige R. Filipovića: *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Zagreb, 1971, str. 91–142.

⁸ Kao početni uvid u probleme i rješenje transkripcije za svaki jezik može poslužiti poglavlje iz doktorske disertacije I. Gostla: *O nekim sociolingvističkim aspektima višejezičnih izdanja Enciklopedije Jugoslavije*, Zagreb, 1981, s transfonemizacijom engleskih, njemačkih, francuskih, talijanskih i mađarskih antroponima za ćirilčko izdanje, te izdanja na makedonskom i albanskom jeziku.

Koliko je teško odlučiti o zamjenjivanju glasova sa željom da se što bolje oponaša strani izgovor, pokažimo na dva primjera. Poljski grad *Lebork* i englesko mjesto *Worthing* sadržavaju neke glasove koji nisu slični samo po jednom našem glasu. Poljski samoglasnik *ɛ* najbliži je našem *e*, ali osobinu nazalnosti dijeli s našim *m* (u ovoj riječi zbog idućeg *b*: u slučajevima kada ne slijedi dvousneni glas najbliži bi mu bio naš *n*). Budući da u našem standardnom jeziku nema nazalnih vokala, ime *Lebork* može se izgovoriti kao [lɛbork], čime se čuva kvantiteta izvornog izgovora jer je broj glasova jednak ili kao [lɛmbork], čime se čuva kvaliteta zvuka, ali riječ postaje duža zbog glasa više.

Isto će se dogoditi zamijenimo li završni velami nazal *ŋ* u imenu *Worthing* dvama našim glasovima *ng* umjesto jednim, nevelarnim nazalom *n*. Početni glas u engleskom imenu [ˈwɔːðɪŋ] zbog vokalnosti i bilabijalnosti sličniji je našem *u*, ali budući da ipak nije pravi vokal, nego tzv. poluvokal, zamjenjuju ga i našim najbližim konsonantom, odnosno sonantom *v*. Glas *ð* uobičajilo se u nas zamjenjivati sa *d*, iako bi se zbog frikativnosti moglo zamijeniti sa *z*. Glas transkribiran kao *ɹ*: nije baš sličan ni jednom našem, uobičajilo ga se zamjenjivati sa dva glasa: *er*, ali ništa manje opravdano ne bi bilo ni produženo *e*, kad već poluglas u hrvatskom nije fonem. U hrvatskom, naime, postoji mnogo više glasova od 30 fonemskih, ali oni su neslobodne, kontekstualne varijante. Kad je alofonska varijanta bliža stranom glasu od tipične fonemske, može se u izgovoru stranih imena našim glasovima ostvariti optimalan kontekst za željeni alofon. Međutim, takva zamjena deformira druge zvukovne osobine stranog imena (npr. trajanje, broj glasova). Navedeno bi se englesko mjesto u nas podjednako opravdano izgovaralo i [védin], i [véding], i [vèrdin], i [vèrding], i [uèrdin], i [ueðding], i [uédin], i [uéding], i [vèdin], i [vèding], i [vèrdin], i [vèrding].

Svođenjem stranog glasovnog sustava na naš često se više ne može prepoznati ni strano ime ni jezik iz kojeg potječe, a ta je obavijest važna. Koliko je važna vidi se po načinu usvajanja stranih riječi. Kada se strana riječ pojavi prvi put ili prvih nekoliko puta, kada je dakle nova, nepoznata, uglavnom se izgovara na izvoran način jer se u izgovoru prenosi obavijest: pazi, to je strana riječ. Ako nakon toga postane potrebna, proširena pa usvojena, može se dopustiti da se strani glasovi zamijene našima jer se obavijest o njezinoj stranosti preselila iz fonetske u semantičku razinu. Ako se potpuno uklopi u jezik i umjesto strane riječi postane posuđenica, obavijest o njezinoj stranosti nije više tako važna, katkad se i gubi, zatire, a tome u svakodnevnoj upotrebi i teži. Postupno zamjenjivanje stranog izgovora našim put je kojim se u naš jezik primaju i uklapaju strane riječi. Kad se već ne mogu izbjeći, ukloniti, treba ih potpuno uklopiti da ne narušavaju sustav.

Strana se imena nemaju razloga uklapati u naš jezik kad ona jesu i ostaju strana. Ona samo mogu biti poznata, manje poznata i nepoznata. Izgovor katkada slijedi taj njihov položaj. Na primjer, u prezimenu francuskog skladatelja koji se zove *Claude Debussy* [dɛbysi] samoglasnik u prvom slogu izvorno je središnje otvoreno *e*, u drugom prednje zaokruženo *i*, naglasak je na posljednjem slogu – sve te osobine sadržavaju obavijest da je ime baš francusko. Budući da je Debussy i u nas poznat kao jedan od najznačajnijih francuskih skladatelja novijeg vremena, osnivač novog stila u glazbi – impresionizma, u svijesti naših govornika obavijest da je *Debussy* francusko prezime obuhvaćena je unutar sadržaja: najznačajniji francuski glazbeni impresionističar. Zato i izgovor [debiši], iako manje zalihosan, može biti prihvatljiv jer je mjestu naglasaka na posljednjem slogu ostala uloga čuvara zvučnog podatka da je to strano ime.

Za razliku od Debussyja, francuski slikar *Jean Dubuffet*, najistaknutiji predstavnik *art bruta* (sirove umjetnosti) nije poznat široj javnosti na takav način da bi se upotrebljavao samo izgovor [dibifè] bez gubitka obavijesnosti. Izgovara li se njegovo prezime zaokruženim samoglasnikom *i* u prva dva sloga, te otvorenim *e* u zadnjem, naglašenom slogu, zvuk [dybyfè] upozorava da je to francusko ime.

Potpuno, i naglasno uklapanje tih dvaju imena u standardnu novoštokavštinu proizvelo bi oblike: [debìsi] i [dibìfe]. Ali time se ne dobiva puno, a gubi se na prirodnosti jezika – on pod svojim okriljem skriva nešto tuđe zamevši mu trag. Potpunim prilagođavanjem standardnoj štokavštini zvukovno se sasvim udaljujemo od stranog imena; oblikovali smo ga kao da je naša riječ, a nije.

Imena od svih riječi najviše nalikuju poeziji, glavnina njihova sadržaja upravo je njihov zvuk. Veza između zvuka (označenog) i smisla (označitelja) u imenu vrlo je čvrsta čak i kad je ono etimološki jasno pa se zato i ne prevodi. Ime prijevodom uvijek gubi, postaje nešto drugo, kao i pjesma. *Cherry* ne možete samo tako nazvati *Višnja* jer joj time ne iskazujete ni pažnju ni poštovanje. Ljudi vas često ispravljaju sa željom da im ime točno izgovorite, znaju se i povrijediti ako se ne potrudite, bez obzira na to smatraju li ga samo znakom raspoznavanja ili simbolom.

Izvornom naglasku ili izvornom mjestu naglasaka pripada kavalirsko-obavijesna uloga kad izgovaramo strana imena.⁹ Čuvanje izvornog naglasaka, odnosno izvornog mjesta naglasaka, moguće je postaviti kao sveobuhvatni ortoepski zakon čak i za imena iz jezika koji se na pišu latinicom – transkribiran pravopisni oblik dopušta da ga se izgovori izvornim naglaskom jer se naglasci ne bilježe. Ovo načelo zastupaju ortoepski stručnjaci kao Dalibor Brozović¹⁰ i Ivo Škarić¹¹.

Oba su, dakle, izgovorna načela neprikladna ako se doslovno provedu: izvornim se izgovorom dovodimo u neprirodnu govornu situaciju, a potpunim se prilagođavanjem standardnoj novoštokavštini dovodimo u neprirodnu jezičnu situaciju.

Kao što izvorno mjesto naglasaka u stranom imenu predstavlja kompromis načela svođenja stranog fonetskog sustava na naš, tako se i načelo izvornog izgovora ostvaruje kompromisno. Neki se strani glasovi zamjenjuju našima, ne oponašaju se ni intonacija, ni intenzitet, ni tempo, ni pauze, naglasak redovno zadržava samo mjesto izgovora.

⁹ Čitatelj *Vjesnika Z.* Ašperger zalaže se u pismu uredništvu za izvorno naglašavanje i kaže da je ono „znak istinskog interesa za neku osobu ili zemlju, ono je, štoviše, obaveza ako postoji osjećaj prijateljstva i poštovanja”. (Vj. 14. 9. 1981.)

¹⁰ *Izgovor i transkripcija orijentalnih riječi i imena*, Jezik, IV. god., str. 76–78: „Kod vlastitih imenica (osobnih i zemljopisnih imena) ostavljamo u latinici izvorni pravopis, a u izgovoru se držimo vlastitih trideset glasova (tj. izgovaramo onako, kako transkribiramo u ćirilicu). Vlastite imenice ne podvrgavamo svojim akcenatskim zakonima. Izuzeci su od ovih pravila samo imena koja smo posvojili (Rim, Pariz, London), njih kroatiziramo u pismu, izgovoru i naglasku. Kod nelatiničkih riječi i imena transkribiramo sve u hrvatsku latinicu, samo što kod vlastitih imenica, ako je moguće, zadržavamo izvorni naglasak.”

¹¹ U knjizi *U potrazi za izgubljenim govorom*, Zagreb, 1982, str. 248: „Posebnim bi pravilima trebalo odrediti izgovaranje stranih riječi – termina, naziva i imena. Čuju se sve moguće varijante, od izgovaranja na izvoran način i već dovoljno poznatih riječi (Göte, Ūgo) do izgovaranja potpuno prilagođenog našem novoštokavskom sustavu za nas sasvim novih riječi (Žiskār Dešten). Ne bi li se moglo prihvatiti pravilo da riječi koje osjećamo stranima, izgovaramo uvijek i samo s našim glasovima koji su najbliži izvornim, a da mjesto akcenta i duljinu vokala čuvamo izvornu (dakle: Žiskār Destēn, a ne: Žiskār Destē)?

Najbolji je način djelomičnog zamjenjivanja dvaju glasovnih sustava u izgovoru stranih imena fonematski, kada se izvorno izgovaraju samo glasovi koje nije moguće zamijeniti glasovima hrvatskog književnog jezika jer su potpuno različiti, a najbliži fonem već je zamjena nekog sličnijeg.¹² Tako se englesko *w* ne bi zamjenjivalo ni sa našim *u* ni sa našim *v* jer oni zamjenjuju englesko *u* i englesko *v*, zaokruženi njemački *ö ü* ostali bi u izgovoru zaokruženi itd. Ostali se glasovi zamjenjuju našima, npr. englesko aspirirano *p t k* našim neaspiriranim *p t k*, francusko resično *r* našim apikalnim *r* itd. Takav izgovor ima nezamjenljivu prednost – može se znati kako se ime izvorno izgovara, upotrijebe li se pravila o izgovoru u stranom jeziku. Osim argumenata o neprevodivosti imena, internacionalnosti, mogućnost da se ime prepozna i izgovori u stranom jeziku ima i svoju praktičnu stranu. Čovjek čini određen napor da bi naučio strano ime. Nepraktično je da ga dvaput čini, jednom za vlastiti jezik, a drugi put za strani (i ostale strane jezike) kao da su to dvije riječi kad bi ga mogao jednom naučiti. Uz manji napor pri učenju izgovornih pravila slične foneme može zamijeniti našim glasovima, a ostale zadržati i tako se jednostavno prebacivati iz našeg jezika u strani, i obratno. U zamjeni svih stranih glasova našima takva je mogućnost nepovratno uništena.

Kompromisni izgovor može čuvati samo strane glasove koji nemaju ni približnu zamjenu, a umjesto ostalih javljaju se naši bilo po čemu slični glasovi. Tako se njemački grad *München* [mynçən] čuje samo sa zaobljenim *i*, ali se umjesto palatalnog *h*, tzv. *ich-lauta*, izgovara naše velarno *h*.

U oba spomenuta načina kada se zadržavaju neki strani glasovi nema više prebacivanja iz koda u kod, već se samo proširuje glasovni sastav materinskog jezika. Takva situacija nije neprirodna, pogotovo što neki strani glasovi mogu biti govorne varijante u našem jeziku, tzv. alofoni. Katkada izgovor stranih glasova olakšava i postojanje istih glasova u kojem od narječja hrvatskog jezika.

Kako dakle postupati u izgovoru stranih imena? Čini se da nema većih teškoća oko odluke da se učvrsti pravilo o čuvanju izvornog mjesta naglasaka, i to za sva strana imena, latinička i nelatinička. Tome se i dosad najčešće težilo.

Što se zamjene glasova tiče, dvije su ravnopravne mogućnosti: zamjena stranih glasova našima i izgovor stranih glasova. Smatram da bi se trebalo preporučiti da se strana imena izgovaraju stranim glasovima, bar djelomično – kad za strani glas ne postoji odgovarajući sličan glas u našem jeziku. Ali trebalo bi požuriti s poslom oko priručnika koji bi služili kao pripomoć za takvu ortoepsku normu.

U svakom slučaju, zamjene stranih glasova našima moraju biti sustavno i dosljedno provedene, objavljivanjem pristupačne svima, da se ne događaju zabune pod utjecajem pisma ili nečeg drugog, pa se npr. isti glas u jednoj riječi zamjenjuje dvama različitim hrvatskim, npr. izgovor [kanʷəral] za englesko [kənəvərəl], u pismu *Canaveral*¹³.

¹² U spomenutom diplomskom radu zabilježeno je da su spikeri H. Vlahović i O. Mlakar izgovorili njemačka imena na takav način: prezime Kohl s dugim zatvorenim *o* [kò:l], grad Köln sa zaokruženim *o* [kœ:ln]. U izgovoru engleskih i američkih imena spikeri su čuvali neke strane glasove: V. Levak pročitao je New Jersey [njū dz̥:z̥i] kao [njū dz̥:rsi] (očito je pismo uvjetovalo zamjenu *z* sa *s*). D. Roško pročitao je ime britanske premijerke Margaret ['ma:gərit] kao [mārgəret], a H. Vlahović kao [mārgəret].

¹³ Buzina, n.dj., str. 39. Izgovorio V. Levak. U popisu stranih riječi prema izgovoru na kraju zadnjeg sveska Opće enciklopedije JLZ, Zagreb 1982. naveden je izgovor Kejp Keneverel.

Kao osnova za izgovor stranih imena treba poslužiti oblik normiran u jezičnim priručnicima zemlje kojoj ime pripada (znači za američka imena mjerodavni su američki, a ne engleski jezični priručnici, iako je tzv. RP, Received Pronunciation, norma kojom strance uče engleski). Da se ne bi ljudi obeshrabrili pokušavajući odgonetnuti izgovor u priručnicima, a oni im možda i nisu lako dostupni, potrebno je da se time pozabave stručnjaci. Naročito zato što se fonetska abeceda Internacionalne fonetske organizacije (IPA) na žalost gotovo nigdje, pa ni u Hrvatskoj, ne upotrebljava kao jedini, čak ni primarni zapis. Za mnoge jezike postoji i po nekoliko transkripcija, a nije rijetko da i svaki autor i izdavačka kuća ima vlastiti fonetski zapis, pa čak i nekoliko (npr. rječnici Webster).

Uz izvoran zapis stranog imena u tekstovima, i onima namijenjenim čitanju i onima namijenjenim izgovaranju u javnosti, potrebno je prvi put u zagradi navesti i izgovor, ako on nije dostupan na drugom mjestu, npr. na kraju knjige gdje se javlja ili u kakvom posebnom priručniku. Ta se dobra praksa provodila u nekim udžbenicima Školske knjige, u nekim dječjim knjigama (npr. izdanja MH o doktoru Dolittlu), u Velikom atlasu svijeta¹⁴, u trećem izdanju Opće enciklopedije JLZ). Nespretno bi je bilo stalno provoditi u novinama, iako bi se i o toj ideji moralo ozbiljno porazmisliti¹⁵, pa je tim potrebniji poseban priručnik, nezaobilazan za potrebe radija i televizije.

S a ž e t a k

Zrinka Babić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 801.316.3:801.15:808.62 izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 3. listopada 1984.

Pronunciation of Foreign Names

This paper discusses several habitual pronunciations for foreign names in standard Croatian, giving preference to the pronunciation which keeps the original phonemes that have no approximate equivalent in Croatian.

¹⁴ Ljubljana, 1976. Na kraju atlasa, u poglavlju o pisanju i čitanju zemljopisnih naziva, autor A. Cvitanović navodi osnovne zakonitosti pojedinih jezika, u naglašavanju i u izgovoru glasova kraj popisa slova i slovnih skupina.

¹⁵ Prof. dr. Pavao Tekavčić u pismu uredništvu Vjesnika prigovara nedosljednom pisanju imena španjolskog jezičnog područja i predlaže da se kod etimološkog pisanja prvi puta u zagradi doda izgovor. (Vj. 28. 9. 81.)